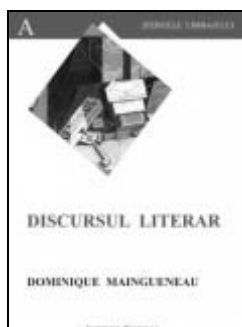

Dominique Maingueneau, *Discursul literar. Paratopie și scenă de enunțare* (Traducere de Nicoleta Loredana Moroșan, Prefață de Mihaela Mîrțu), Iași, Institutul European, 2007, 305 p.*

Laurențiu Ichim

Publicat în 2004 la Armand Colin sub titlul *Le discours littéraire. Paratopie et scène d'énonciation*, studiul lui Dominique Maingueneau, apărut în traducerea românească trei ani mai târziu, „continuă și reînnoiește”, potrivit declarației care deschide *Cuvântul înainte* al autorului, o lucrare deja celebră pentru specialiștii în analiza discursului literar, *Le contexte de l'œuvre littéraire* (Dunod, 1993). Propunându-și exploatarea unei concepții de dată relativ recentă asupra fenomenului literar, tributară mai multor teorii și metode critice (critica lingvistică – teoriile asupra enunțării, pragmatica și analiza discursului –, teoria receptării, retorica, teoria intertextualității, sociocritica etc.), studiul lui Dominique Maingueneau se canalizează asupra raportului dintre text și contextul său, și îndeosebi asupra „condițiilor de apariție a operelor”.

Conștient de necesitatea operării unei distincții între „discursul literar, rezervat regimului literaturii moderne” și „discursivitatea

---

* Această lucrare a fost realizată cu sprijinul **SOP HRD - TOP ACADEMIC 76822**.

literară, care ar intra în diverse configurații”, autorul procedează, în prima parte a lucrării (intitulată *Pentru o analiză a discursului literar*) la situarea propriului demers în câmpul teoretic și critic, pe urmele reperelor oferite de stilistica organică, de critica marxistă, de structuralism și noua critică, urmărind ulterior noțiunea de discurs, de la momentul „emergenței” sale la exploatarea „instituției discursului” în sociologia câmpului literar (P. Bourdieu) și în abordarea „arheologică” a lui M. Foucault.

În partea a doua, cercetătorul își restrânge domeniul de investigație la analiza *Discursurilor constituente* („răspunzătoare pentru ceea ce am putea numi *archeion*-ul unei colectivități”), oprindu-se în particular asupra discursului literar și a celui filosofic, a căror raportare la instituțiile culturale o va urmări ulterior pe trei coordonate: *scenografia* (care „face din discurs locul reprezentării proprii sale situații de enunțare”), *codul lingvistic* (a cărui „învățare” „permite [...] producerea unui efect prescriptiv ce rezultă din acordul dintre exercițiul de limbaj pe care îl implică textul și universul de sens pe care el îl desfășoară”) și *ethosul* (permițând raportarea discursului la „imaginarul stereotipic al unui corp enunțător”).

Unul dintre aspectele esențiale ale discursurilor constituente, asupra căruia autorul se va opri pe larg în cea de-a treia parte a lucrării, este poziția problematică a celui „care enunță în cadrul unui discurs constituent” în raport cu contextul social: „Enunțarea sa se constituie prin chiar această imposibilitate de a-și atribui cu adevărat un „loc”. Locație paradoxală, *paratopia* nu este absența unui loc, ci o negociere dificilă între loc și non-loc, o localizare parazitară, care trăiește din însăși imposibilitatea sa de a se stabili.” Pornind de la ideea că „textul nu este un enunț autosuficient care și-ar alipi aleatoriu un interpret”, autorul înscrie analiza discursului literar ca discurs constituent într-un „cadru hermeneutic” obligatoriu, demers prin intermediul căruia „textul își vede prescripționat un anumit statut pragmatic, un mod de existență în interdiscurs”.

Acest cadru hermeneutic mizând pe „pluralitatea ireductibilă a interpretărilor literare” constituie terenul pe care se așează analiza *Paratopiei* în cea de-a treia parte a lucrării, demers tributariu, sub aspect teoretic, sociologiei literaturii, și îndeosebi teoriei „câmpului” și a „spațiului literar” fundamentate în lucrările lui Pierre Bourdieu. „Literatura – arată Dominique Maingueneau în capitolul al 7-lea („Un loc imposibil”) –, ca orice alt discurs constituent, poate fi pusă în corespondență cu o rețea de locuri în societate, însă ea nu se poate fixa

cu adevărat în niciun teritoriu.” Din această perspectivă, „apartenența la câmpul literar” ca „negociere între loc și non-loc” poate fi definită prin apelul la conceptul de *paratopie*, a cărui analiză se cere înscrisă într-un demers de tip diacronic, în măsura în care „modalitățile” ei „variază în funcție de epoci și de societăți”: „Paratopia, invariantă în principiu, ia diverse forme schimbătoare, dat fiind că exploatează faliile care nu încetează să se deschidă în societate”. Convins că „viața literară este structurată de aceste „triburi” care se repartizează în câmpul literar pe baza revendicărilor estetice distincte: academie, cerc, grup, școală, cenaclu, bandă...”, autorul propune în continuare, spre ilustrare, o incursiune în istoria unor celebre „locuri și comunități paratopice” în subcapitole ca „Țigani și solitari”, „« Solitarii » de la Port-Royal”, „O literatură de salon”, păstrând mereu perspectiva sociologiei literaturii care plasează socialul și literarul într-un raport de interacțiune dinamică.

În capitolul următor, paratopia este analizată ca „parte integrantă a [...] proces[ului] creator”, cercetătorul încercând o clasificare a tipurilor acesteia în funcție de referenții la care se raportează poziționarea problematică a scriitorilor în câmpul socio-cultural. Există, astfel, paratopii „*de identitate*” (îndepărtarea de grup), având ca subtipuri paratopiile „familiale”, „sexuale” sau „sociale”, paratopii „*spațiale*” (îndepărtarea de un loc, ca în cazul exilului), „temporale” (îndepărtarea de un moment), cea mai importantă categorie fiind aceea a paratopiilor *lingvistice*, considerate „cruciale în materie de creație literară”. Fidel demersului hermeneutic anunțat de la început, demers sprijinit pe „condițiile enunțării” textelor, autorul procedează în continuare la o analiză a formelor de „ambreiere paratopică”, dependente de tipurile de paratopie inventariate în capitolul anterior, apelând la un corpus bogat și variat (de la epepeile homerice și Romanele Mesei Rotunde la romane celebre ale secolului al XIX-lea – *Notre Dame de Paris*, *Doamna Bovary* – și al XX-lea – *Muntele vrăjit*, *Deșertul tătarilor* etc.)

Ultimele trei părți ale studiului – *Poziționarea, Mediu și genuri de discurs*, *Scena de enunțare* – se fixează asupra direcțiilor trasate în manieră rezumativă la sfârșitul celei de-a doua părți, dedicată „discursurilor constituente”, punând în relație, dintr-o perspectivă care îmbină abordarea lingvistică cu sociocritica și cu teoria genurilor – diferitele tipuri de discurs literar raportabile la diverse contexte lingvistice și socio-culturale și la „cadrele generice” inventariate în funcție de cele „două mari regimuri de genericitate: *genurile conversaționale* și *genurile instituite*.” Astfel, din analiza „poziționării” în „viața lite-

rară”, condiționată atât de „învățarea generică”, cât și de raportarea la codurile lingvistice („o poziționare în interlimbă”), decurge, firesc, aceea a „genurilor de discurs”, strâns legate de „discursurile constituente” și, implicit, de configurația contextelor mentalitare, ideologice, politice, socio-culturale în diversele epoci ale istoriei literaturii.

Ultima parte a studiului este consacrată *Scenei de enunțare*, dintr-o perspectivă pragmatică vizând analiza procesului de comunicare literară „din interior”, „prin situația pe care cuvântul pretinde a o defini, prin cadrul pe care ea îl arată [...] chiar în momentul în care se desfășoară.” Din acest punct de vedere, „textul este urma discursului în care cuvântul este *pus în scenă*.” Autorul distinge, în continuare, trei scene „care acționează pe planuri complementare”: *scena înglobantă* (corespunzătoare „sensului pe care îl dăm în mod normal « tipului de discurs »”), *scena generică* (configurată în funcție de competențele generice ale autorilor și de așteptările publicului) și *scenografia* („scena pe care cititorul își vede acordat un loc, [...] o scenă narativă construită de text”, descrisă ca fiind deopotrivă „lucrul din care provine discursul și lucrul căruia acest discurs îi dă naștere”).

Pornind de la o serie de texte de referință – *Meditațiile* lui Lamartine, *Fabulele* lui La Fontaine, *Eseurile* lui Montaigne, *Tragicile* lui Agrippa d'Aubigné, *Pedepsele* lui V. Hugo, nuvelele lui Maupassant, romanele lui Camus (*Străinul*), Céline (*Călătorie la capătul nopții*), R. Pinget (*Libéra*) etc., cercetătorul inventariază diverse tipuri de scenografii reperabile grație indiciilor prezente în texte sau la nivelul elementelor paratextuale. La capătul unui astfel de excurs, devine evident faptul că „scenografia nu este un simplu eșafodaj, un mod de a transmite « conținuturi »: ea este pivotul enunțării” și, deopotrivă, „articulația dintre opera considerată ca un obiect estetic autonom și condițiile apariției sale”. Dezvoltând considerațiile teoretice anterioare, capitolele dedicate *Ethosului* și *Duplicității enunțative*, însoțite, în capitolul final, de analiza unor texte ilustrative (două sonete: *Uitarea* de José Maria de Heredia și *Boema mea* de Rimbaud) permit articularea celor două concepte în jurul cărora se organizează demersul autorului – *paratopia* și *scena de enunțare* – în scopul identificării „condițiilor” care fac posibil „faptul literar”, precum și deschiderea către pluralitatea interpretărilor.